

Våla härad.

Socknar: Huddunge, Harbo, Östervåla och Nora.

Våla härad gränsar i V till Simtuna, i S till Torstuna, i Ö till Bälinge, Norunda och Örbyhus härad. I N och NV utgör Dalälven en del av Våla härads gräns mot Gästrikland. I administrativt avseende tillhör häradet Västmanlands län.

Våla härad benämndes under medeltiden »Vala hundare» och hade då samma omfattning som nu, om man bortser från att en del av Huddunge sn tillhörde »Thorsakers hundare», d. v. s. Torstuna härad.

Dalkarlsåsen utgör vattendelare i häradets västra del. Bortsett från denna höjdsträckning är häradet ett skogigt slättland med bebyggelsen sedan gammalt företrädesvis koncentrerad till den öppna jordbruksbygden kring Åbyån, Harboån och sjön Tämnaresen.

Runstensbeståndet är i förhållande till häradets areal litet, 6 stenar. Av dessa äro endast tre »riktiga» runstenar. De 6 stenarna fördela sig topografiskt på följande sätt: Huddunge 1 (U 1176), Harbo 1 (U 1177), Östervåla 3 (U 1178–1180), Nora 1 (U 1181).

Av de 6 stenarna äro 3 bevarade som fullständiga monument (U 1176, 1177, 1180), 3 som fragment (U 1178, 1179, 1181). Endast 3 äro emellertid runstenar i egentlig mening (U 1176, 1177, 1181). De övriga 3, samtliga från Östervåla, ha i stället för runinskrift runbanden fyllda med runliknande tecken. De torde dock samtliga ha tillkommit i gammal tid; en av dem undersöktes redan av J. Bureus (U 1180).

I Bureus' efterlämnade arbeten från förra hälften av 1600-talet äro 3 av stenarna upptagna (U 1176, 1177, 1180). Dessa jämte ännu en (U 1181) finnas i träsnitt återgivna i Peringskiölds *Monumenta* och *Bautil* (1750). De 4 inskrifterna registrerades av J. G. Liljegren i *Runurkunder* (1833): L 791, 793, 794, 2008¹. De två fragmenten U 1179 och 1178 påträffades år 1915 och 1931.

1176. Huddunge by, Huddunge sn.

Pl. 155, 156.

Litteratur: B 653, L 791, D 1:293. J. Bureus, F a 6 s. 110 n:r 1 (Caspar Cohl), F a 5 n:r 190, F a 1 s. 47; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 4, bl. 187; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 221, 429; O. Grau, *Beskrifning öfver Wästmanland* (1754), s. 592 [omtrycket 1904, s. 462]; W. Tham, *Beskrifning öfver Sveriges rike* 1:2 (1849), s. 92; E. Erdman, *Några ord till upplysning om bladet »Lindsbro»* (1865), s. 66; R. Dybeck, *Runa* (fol.) 1876, s. 37; *Västmanlands läns kalender* 1881, s. 283; Lars Ersson i Klasbo, *Fornminnen inom Wästmanland* (ATA); S. B. F. Jansson, *Runinskriftsinventering i Uppland* 1943 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta*, B 653 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:293.

Runstenen står på en liten icke odlad förhöjning i en åker, som tillhör prästgården, omkring 2 km. SSV om Huddunge kyrka, 400 m. ÖSÖ om stora landsvägen till Heby, 75 m. SV om Vretaån. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Lindsbro».

Joh. Bureus upptager U 1176 i sin samling F a 6 efter uppteckning av Caspar Cohl. Platsen säges vara: »J Huddunge uti ängian»; F a 5: »Huddunge Vti Ängen».

I *Ransakningarna* 1667–84 finnas följande uppgifter om U 1176: »i Huddungebyen för Erick Anderssonss bodhdöör finness liggia een Runnesteen, som för detta skall hafwa stådt i byn Engen på een lijten

¹ Om L 795 Trollartorpet se nedan s. 668. Om L 792 se ovan s. 579, noten.

backa runsteens backen benemdh, der mycken steen finness af menniskior lagd såsom grafwar, som förmehtnes och af gamla sagt wara een lättegaf.» Denna uppgift visar, att U 1176 någon gång på 1600-talet har förts från sin ursprungliga plats, sannolikt för att användas som tröskelsten. Senare har stenen släpats tillbaka igen till sin gamla plats. — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Huddunge by Huddunge Sochn» (B 653: »Huddunge Sockn. Huddunge By»; L 791: »Huddunge socken. Huddunge by»). Celsius (a. a. s. 429): »Huddunge Sn på Sörängen icke långt ifrån Kyrkian». Grau: »Wid Huddunge-byn är en Runsten». — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Lindsbro» (1865) uppges, att »en större temligen väl behållen, men kullfallen» runsten finnes »på ängsmarken söder om ån, ungefär sydväst om Huddunge by». — I redogörelsen för sin »antiqvariska verksamhet under sommaren 1876» (tryckt i *Runa* fol.) skriver Dybeck: »Behandlingen af lilla och stora Runhällen [U 1181 och 1164] upptog mer än en dag. Huddunge-stenen (liggande) i Huddunge socken äfven en dryg tid.» *Sveriges runurkunder*: »Stenen ligger i en hage söder ut från byn». — Vid runinskriftsinventeringen år 1943 lutade stenen och hotade att åter falla omkull. Den restes på betryggande stengrund år 1951.

Rödgrå, finkornig granit. Höjd 1,85 m., bredd 1,05 m. Ristningslinjerna äro breda, i regel kraftigt huggna i den vackra ytan. Talrika, mycket grunda »skisseringar» kunna iakttagas, liksom många felhuggningar, »dubbelkorsningar».

Inskrift:

kilauk · uk · funtin · litu risa · stin · at · þori · broþur · sin · uk · ilefr · uk · mak

Gillaug ok Fundinn letu reisa stæin at Þori, broður sinn, ok Æilifr at(?) mag [sinn].

»Gillög och Funnen läto resa stenen efter Tore, sin broder, och Eliv efter sin svåger (måg).»

Fig. 568. U 1176. Huddunge by, Huddunge sn. Efter träsnitt i Peringskiölds *Monumenta* (B 653).

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. 1 **k** är ej stunget; en mycket grund, omarkerad fördjupning mellan hst och bst är utan tvivel naturlig. 2 **i** är ej stunget, ej heller 6 **k**. I 10 **u** finnes en grund, flack fördjupning, som säkert är naturlig. 13 **i** är ej stunget, ej heller 16 **i**, 20 **i** och 25 **i**. Sk saknas efter 18 **u**; anledningen till att sk har utelämnats är, att ett ornament, rundjurets ben, här går ut i runbandet. I 29 **p** utgår bst upp-till från ramlinjen. 30 **o** har dubbelsidiga, snett ned åt höger gående bst. I 35 **o** äro bst däremot ensidiga. 36 **p** har normal form med bst utgående från hst. Sk efter 38 **r**, 41 **n** och 43 **k** äro snedställda. Vid runföljden 39–40 **si** finnes ej någon yttre ramlinje. 44 **i** är ej stunget. 46 **e** är tydligt. 53 **k** är ej stunget. Sk saknas efter 53 **k**, som är inskriftens sista runa. — Cohl (i F a 6): **kilauk · uk · funtin · litu risa · stin · at · þori · broþur · sin · uk · ilafr · uk · mak**. Hadorphs och Helgonius' läsning överensstämmer helt med min. — Celsius, som icke själv har granskat inskriften, återger (a. a. s. 429) en läsning, som han har fått av »westmark vesmannus d. 24 Apr. 1724»: **kilauk · uk · funtin · liti risa · stin · at · þori · broþur · sin · uk · ilnfr · uk · mak** . Dybeck: 20 **e**.

Inskriften tolkas av Bureus (i F a 5) på följande sätt: »ChiLauchis et Funtinus fecerunt erigi Lapidem Thoroni fratri suo et JLavus et ...» Graus översättning lyder: »Gilang och Funta läto resa sten åt Thore sin broder Ilefr och Mag».

Gillaug tillhör de uppländska runinskrifternas vanligaste kvinnonamn (över 20 belägg). Mansnamnet *Fundinn*, säker-

ligen ursprungligen ett binamn, 'den funne', 'hittebarnet', är känt från hela Norden; också i runinskrifterna är det säkert styrkt. Utom på U 1176 förekommer det på U 1146, på Vg 157, 180(?) samt på DR 29. — *Dorir* är ett i inskrifterna vanligt namn. — Mansnamnet *Æilifr* är belagt sex gånger i uppländska inskrifter; ett av beläggen finnes på en i Upplands-Väsby i november 1957 påträffad runsten (se S. B. F. Jansson, Fyndrapport, ATA). Se vidare om namnet Sm 16 och U 233.

Den enda tolkningssvårigheten erbjuder runföljden 42–53 **uk** / **ilefr** / **uk** / **mak**. Med all sannolikhet har ristaren här gjort sig skyldig till en tanklös felristning: **uk** i st. f. **at**. Påfallande är också, att han har utelämnat pronomenet 'sin' efter **mak**, men den ristare, som här har varit verksam, har också eljest i flera fall förkortat slutet av sina inskrifter. Icke heller slarvfel äro sällsynta hos denne ristare.

Huggningsteknik, runformer, bruket av skiljetecken, skrivningar och ornamentik äro typiska för Öpir. Det är förvånande, att E. Brate icke i *Svenska runristare* (1925) upptager U 1176 bland Öpirs osignerade ristningar. Vid Hässelby i Harbo sn, omkring 17 km (fågelvägen) NÖ om Huddunge by, står den av Öpir signerade U 1177. Icke heller den ristningen är upptagen i *Svenska runristare*.

1177. Hässelby, Harbo sn.

Pl. 155, 156, 157.

Litteratur: B 1087, L 794, D 1:296. J. Bureus, F a 6 s. 5 n:r 187, s. 86 n:r 187 (Bureus' egen uppteckning), F a 5 n:r 181, F a 1 s. 45; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 173; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 37; O. Grau, Beskrifning öfver Wästmanland (1754), s. 590 [omtrycket 1904, s. 460]; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 95; E. Erdmann, Några ord till upplysning om bladet »Lindsbro» (1865), s. 66; UFT h. 5 (1876), s. 14; R. Dybeck, Runa (fol.) 1876, s. 36; Västmanlands läns kalender 1881, s. 266; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); S. Erlands-son, Skrivelse till Riksantikvarien den 2/9 1921 (ATA); P. Eriksson, Skrivelse till Riksantikvarien den 4/11, 11/11, 23/11, 10/12 1924 (ATA); Skrivelser från Riksantikvarieämbetet till P. Eriksson den 7/11, 14/11 och 28/11 1924, till S. Th. Kjellberg den 28/11 1924 (ATA); F. Bergman, Skrivelse till Vitterhetsakademien den 28/12 1924 (ATA), Den återuppresta runstenen vid Hesselby i Harbo socken (i: Sala Allehanda den 11/2 1925).

Äldre avbildningar: J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 1087 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:296; F. Bergman, foto 1924 (ATA).

Runstenen står sedan år 1924 rest på en trädlös åkerholme, 250 m. S om mangårdsbyggnaden i Hässelby, 275 m. Ö om stora landsvägen Östervåla–Harbo kyrka. Stenen är väl synlig från landsvägen. Ursprungligen torde stenen ha stått omkring 100 m. längre åt NÖ. Den gamla platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Lindsbro».

Bureus anger i F a 6 platsen för U 1177 på följande sätt: »Widh Häseby i Harbo Sockn». F a 5: »Harbo S. Häseby». F a 1: »Harbo Sochn. Häseby». — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har med bläck antecknats: »Hesseby gårde» (B 1087: »Våla Hundari. Harbo Sockn... Hesseby Gärde»; L 794: »Hässelby gårde»). — O. Celsius, som undersökte ristningen den 10 juli 1726, lämnar följande upplysningar om platsen: »Hesselby, Harbo Sn Wåhla härad. i gärdet wid byn. En ättebacke straxt derhos med många stenringar.» Grau: »Wid Hässelby Frälse-Hemman finnes på des gårde en Runsten ... hwilken dock nu näppeligen kan läsas». — I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Lindsbro» anges platsen på följande sätt: »*Harbo socken*: på gärdet några hundra fot söder om Hesselby, en ganska väl bibehållen större [runsten], nu kullfallen». — I sin reseberättelse för sommaren 1876 (i *Runa* fol.) meddelar Dybeck: »Första uppehållet i Vålas härad ... gjordes vid Hesselby i Harbos socken, der jag dröjde en hel dag och äfven påföljande dagen inställde mig för att granska den lika tråkiga som krångliga ristningen å B. 1037¹ [= U 1177] ... Stenen, hvilken ännu för 50 år sedan var omgifven af talrika grafminnesmärken, deribland en stor ättehög och stensättningar, efter hvilket allt nu mer ej ringaste tecken kan upptäckas, ligger på en åker i södra gärdet, med storändan (fotstycket) i ett djupt dike. Arrendatorn af gården förklarade sig villig att mot skälig ersättning låta resa stenen å annat rum. En forskare (K[lingspo]r) hade för icke länge sedan 'sett på stenen, men icke närmare granskat honom'.» *Sveriges runurkunder*: »Denne runsten ligger i ett dike på Hässelbys gårde, söder om gården».

¹ Feltryck för 1087.